

Регіональні аспекти діяльності підприємств машинобудівної галузі Сумської області

У статті досліджено стан підприємств машинобудівної галузі, зокрема, проаналізовано обсяг реалізованої промислової продукції, ступінь зносу основних засобів, інноваційна активність, рентабельність операційної діяльності машинобудівних підприємств. Виділені основні чинники зовнішнього середовища, що негативно впливають на розвиток підприємств машинобудівного комплексу Сумської області.

Ключові слова: машинобудування, стан підприємств, криза, інновація, стратегія, стратегія розвитку.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. У сучасних умовах посилення процесу глобалізації світової економіки, економічної кризи, соціальних конфліктів, екологічних катастроф погрожують стійкому загальносвітовому розвитку і постійно вимагають розробки адекватних механізмів стійкого розвитку як на глобальному, регіональному рівнях, так і на рівні окремого підприємства. Виходячи з розуміння сучасної економіки як відкритої динамічної системи функціонування і розвиток машинобудівного комплексу, цілком залежить від дії тих або інших чинників зовнішнього середовища, з яким підприємства комплексу активно взаємодіють і не роблять прямого впливу на неї. Тому основною особливістю стратегічного формування та реалізації стратегій соціально-економічного розвитку є те, що в системі «національна економіка – галузь – регіон – місто – підприємство» повинна простежуватися цілісність стратегій соціально-економічного розвитку підсистем мікро-, мезо- та макрорівнів які повинні не суперечити одна одній. Лише за умови взаємоузгодження розробки і впровадження стратегічних планів на всіх ієрархічних рівнях можна забезпечити ефективність функціонування усєї економічної системи України в цілому, так і на окремих її рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти формування стратегії розвитку досить ґрунтовно розроблені у працях зарубіжних вчених (І. Ансоффа, Г. Мінцберга, М. Портера, А. Дж. Стрікланда, А. Томпсона, А. Чандлера) та вітчизняних науковців (зокрема, проблеми стратегічного планування на рівні підприємств досліджено Л. Довгань, В. Немцовим, С. Оборською, В. Оберемчук, В. Пономаренком, З. Шершньовою, з позицій муніципального менеджменту – Р. Брусак, Г. Дробенком, О. Дудкіною, Ю. Зимою, О. Карим, О. Мельник, Р. Свірським, Ю. Шаровим, у системі державного управління – В. Богдановичем, В. Малиновським, А. Семенченком, на макрорівні – Я. Базилюком, В. Воронковою, А. Гальчинським, В. Гейцем, Я. Жалілом, Д. Покришкою, Ж. Поплавською). Незважаючи на значні наукові дослідження та вагомні практичні розробки з питань здійснення управління та оцінки діяльності підприємств, питання розвитку

Люльов Олексій Валентинович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування Сумського державного університету.

© О. В. Люльов, 2012

машинобудівного комплексу, зокрема на рівні регіонів є актуальним і пріоритетним завданням в сучасних умовах.

Постановка завдання. Проаналізувати розвиток промислових підприємств Сумської області, виявити основні чинники зовнішнього середовища, що негативно впливають на розвиток підприємств машинобудівного комплексу для подальшого їх врахування при формуванні стратегії розвитку.

Результати дослідження. Не дивлячись на позитивні щорічні темпи приросту реального ВВП, які спостерігаються в Україні з 2000 року, економічне зростання відбувається на тлі структурних і регіональних диспропорцій реалізації ресурсного потенціалу країни. Диспропорція, а як наслідок – нестійкість, обумовлює прискорене вичерпання економічного потенціалу країни і чутливість економіки до зовнішніх дестабілізуючих чинників. Так стосовно загальнодержавного показника ВРП розрахованого на душу населення, який приймаємо за 100%, виділимо 5 груп регіонів: 1) менше 50% регіони, що бідують; 2) 51-75% – слаборозвинені; 3) 76-100% – менш благополучні; 4) 101-125% благополучні; 5) 126-150% розвинені; 6) понад 150% – сильно розвинені [1].

Проаналізуємо дані табл. 1. Оцінюючи у цілому рівень розвитку регіонів України, можна зробити висновок про регресивну тенденцію переходу економічного простору від типу «благополучні» в 2000-2003 рр. до типу «менш благополучні» в 2004-2009 рр. Так, зокрема період з 2004-2009 рр. характеризується появою серед постійних членів груп що «бідують» і «слаборозвинені» наступних регіонів: Тернопільська, Чернівецька, АРК, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська. Загальна частка цих регіонів становить близько 60% загальної кількості всіх регіонів, які разом на 1/3 наповнюють загальний об'єм ВРП країни. Всі вказані регіони можна віднести до проблемних, під якими слід розуміти території, нездідні самостійно вирішувати свої соціально-економічні проблеми або реалізувати свій високий потенціал, і тому потрібна активна підтримка з боку держави. Так зокрема в Європейському Союзі (ЄС), проблемними вважаються території, у яких величина ВРП на душу населення є меншою 75% від середнього по ЄС [1]. Вказані регіональні особливості формують відмінності в умовах функціонування підприємств промисловості у тому числі і машинобудівного комплексу в регіонах України, що визначають стан їх фінансів.

Характерною особливістю народногосподарського комплексу Сумської області є те, що машинобудівна промисловість належить до провідних галузей регіону, що забезпечує від 20 до 30% загального обсягу виробництва продукції промисловості та забезпечує роботою близько 40% штатних працівників. Так, зокрема станом на 2010 р. машинобудівна галузь посідає перше місце в області по обсягу виробництва промислової продукції, що у підсумку складає 25,7% загального об'єму промислової продукції. На території Сумщини працює потужний машинобудівний комплекс, який налічує близько 50 великих та середніх промислових підприємств різних форм власності. Що стосується розвитку машинобудівної галузі Сумської області протягом 2003-2010 рр. поспіль, вона розвивалася темпами відповідними до загальних темпів розвитку машинобудування України [2], про що свідчать основні показники, які характеризують динаміку розвитку машинобудування Сумської області за 2003-2010 рр., які представлені в табл. 2.

Розділ 3 Економіка підприємства та організація виробництва

Таблиця 1 – Співвідношення регіональних об'ємів ВРП у розрахунку на одну особу до середньоукраїнських за період 2000-2009 рр.

Група регіонів	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1 група (до 50%)	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2
Частка регіонів у сумарному об'ємі ВРП (%)	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2
Частка регіонів у групі до їх загальної кількості (%)	-	-	-	-	7	7	7	7	7	7
2 група (51-75%)	11	15	13	14	14	14	14	14	14	14
Частка регіонів у сумарному об'ємі ВРП (%)	19	30	24	25	28	28	27	26	26	27
Частка регіонів у групі до їх загальної кількості (%)	41	55	48	51	51	51	51	52	52	52
3 група (76-100%)	9	6	8	7	6	6	6	6	5	3
Частка регіонів у сумарному об'ємі ВРП (%)	28	18	25	23	22	21	21	21	16	7
Частка регіонів у групі до їх загальної кількості (%)	33	22	30	26	22	22	22	22	19	11
4 група (101-125%)	3	5	5	5	3	2	2	2	3	6
Частка регіонів в сумарному об'ємі ВРП (%)	14	35	35	34	17	9	9	9	15	35
Частка регіонів у групі до їх загальної кількості (%)	11	18	19	18	11	7	7	7	11	22
5 група (126-150%)	3	-	-	-	1	2	2	2	2	1
Частка регіонів у сумарному об'ємі ВРП (%)	28	-	-	-	13	22	23	23	23	10
Частка регіонів у групі до їх загальної кількості (%)	11	-	-	-	4	7	7	7	7	4
6 група (понад 151%)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Частка регіонів у сумарному об'ємі ВРП (%)	11	17	17	18	18	17	18	19	18	19
Частка регіонів у групі до їх загальної кількості (%)	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Таблиця 2 – Динаміка показників розвитку машинобудівної галузі Сумської області [3]

Показник	Рік						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Темпи росту виробництва, % до попереднього року	141,2	111,6	123,5	103,9	106,8	122,8	86,5
Збиткові підприємства до оподаткування, у % до загальної кількості підприємств	39,4	33,2	28,8	34,2	24,3	32,5	33,5
Рентабельність операційної діяльності	-2,9	4,0	2,6	3,4	4,6	2,5	12,6
Ступінь зносу основних засобів підприємств, %	48,3	53,0	54,9	58,4	59,1	58,1	59,2
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	42,8	42,0	40,9	37,8	35,6	33,2	-

Поряд з цим в останні роки в галузі склалася нестабільна динаміка виробництва. У 2007 та 2008 рр. спостерігалось зростання машинобудівної продукції. Однак, унаслідок економічної кризи в країні, скорочення ресурсів вітчизняної сировини, зниження купівельної спроможності населення, зростання конкуренції на ринку обсяги реалізації

товарної продукції машинобудування за 2009 р. у діючих цінах становили 3135433,8 тис грн, що на 15% менше ніж у 2008 р., а у 2010 р. обсяги реалізації склав 3595,4 млн грн. Це спричинило зменшення прибуткових підприємств з 67,5% у 2008 р. до 66,5% у 2009 р. і 65,2% у 2010 р., та зменшення рівня рентабельності операційної діяльності машинобудівних підприємств з 12,6% у 2009 р. до 5,2% у 2010 р. В той же час однією з гострих проблем в діяльності машинобудівних підприємств Сумщини є досить висока зношеність основних фондів, яка за 2009 рік становила 59,2%, при цьому коефіцієнт оновлення за той же період склав лише 3,5%, що на 0,7% менше ніж у 2008 р. Вартість основних фондів на кінець 2009 р. зменшилася порівняно з 2008 р. на 90,2 млн грн і становила 1918,9 млн грн, що призвело відповідно до зменшення амортизаційних відрахувань, тобто основного джерела інвестиційних ресурсів. До того ж як свідчить коефіцієнт оновлення це джерело не повністю використовується для відновлення основних засобів.

Подолання сучасних проблем розвитку регіонів значною мірою залежить від активізації інноваційної діяльності підприємств. Важливою складовою побудови політики інноваційного розвитку регіонів виступає здійснення аналізу, ідентифікації та виявлення кола регульованих факторів з метою прогнозування розвитку найважливіших соціально-економічних процесів. Аналіз звітних даних показує, що інноваційна активність підприємств промисловості Сумської області у 2008 р. значно підвищилася порівняно з попередніми роками і ця тенденція зберігалася у 2010 р. (рис. 1), проте кількість інноваційно активних підприємств машинобудівної галузі залишалась незмінною протягом 2008-2010 рр. і складала 12 суб'єктів господарювання.

Основним джерелом фінансування технологічних інновацій залишаються, як і в попередні роки, власні кошти підприємства. В 2010 році загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності в промисловості складав 218539,2 тис грн, з них 97,6% – власні кошти підприємств, що на 142937,4 тис грн більше від попереднього періоду. Найбільш пріоритетними напрямками інноваційної діяльності були: придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; дослідження і розробки; придбання науково-дослідних розробок.

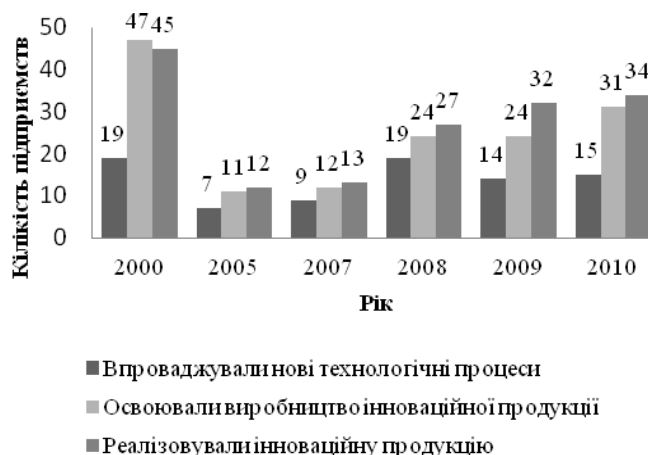

Рис. 1. Інноваційна активність підприємств промисловості Сумщини

Розділ 3 Економіка підприємства та організація виробництва

З метою прогнозування імовірнісного сценарію соціально-економічного розвитку Сумського регіону було проведено регресивний аналіз впливу факторів, що характеризують інноваційну активність регіону, на результати діяльності промислових підприємств. Завдяки побудові математичних залежностей між факторною ознакою та залежними змінними можливо не тільки визначити наявний тісний зв'язок між даними показниками, але й прогнозувати зміну результуючого показника (Y) на основі інших змінних (X). В якості результуючого показника, який характеризує результати діяльності промислових підприємств нами було обрано обсяг реалізованої продукції (Y), а фактори які впливають на Y: основні засоби промисловості, млн грн (X₁); кількість найманих працівників у промисловості, тис осіб (x₂); середньомісячна заробітна плата найманих працівників у промисловості, грн (X₃); інвестиції в основний капітал, млн грн (X₄); кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації(X₅); бюджетні витрати на дослідження й розробки, тис грн (X₆); власні витрати промислових підприємств на дослідження й розробки, тис грн (X₇); витрати на інновації, тис грн (X₈); кількість інноваційно активних підприємств (X₉); обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис грн (X₁₀). Проведений регресійний аналіз (табл. 3) дозволяє зробити висновок, що досить тісно зв'язані з регресантом у змінні X₄, X₅, X₁₀, тобто на обсяг реалізованої промислової продукції, робіт, послуг найбільший вплив мають: інвестиції в основний капітал, кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, обсяг реалізованої інноваційної продукції. Відповідно рівняння регресії може бути записане у вигляді:

$$Y = 517.1713 + 7.7145X_4 + 137.8097X_5 + 1.1806X_{10}. \quad (1)$$

Таблиця 3 – Оцінка впливу факторів, що характеризують інноваційну активність Сумського регіону на результати діяльності промислових підприємств

Показник	Коефіцієнт детермінації		Критерій Стьюдента		Критерій Фішера		
	Значення, R ²	точність підбору рівняння регресії	Значення, T _{набл}	пояснення щодо коефіцієнта кореляції	Значення, F	пояснення	
						коефіцієнт детермінації	рівняння регресії
X ₁	0.1045	низька	0,84	статистично не значущий	0,3501	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₂	0.2431	низька	1,39	статистично не значущий	0,9635	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₃	-0.7894	низька	-	статистично не значущий	1,3235	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₄	0.7816	висока	4,63	статистично значущий	10,7363	статистично значущий	статистично надійно
X ₅	0,8067	висока	5	статистично значущий	12,5199	статистично значущий	статистично надійно
X ₆	0,019	низька	0,34	статистично не значущий	0,0581	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₇	0,3698	середня	1,88	статистично не значущий	1,7604	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₈	0,6156	середня	3,1	статистично значущий	4,8044	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₉	0,6521	середня	3,35	статистично значущий	5,6232	статистично не значущий	статистично ненадійне
X ₁₀	0.7122	висока	4,02	статистично значущий	9,326	статистично значущий	статистично надійно

Коефіцієнт детермінації R^2 для (1) складає 0,9712, що вказує на високу узгодженість рівняння регресії з емпіричними даними. За критерієм Стьюдента $T_{\text{набл}} = 11,61$, перевищує табличне значення. Це означає, що коефіцієнта кореляції статистично – значущий. Критерій Фішера $F = 33,722$, перевищує табличне значення, тобто коефіцієнт детермінації статистично значущий і рівняння регресії статистично надійно.

Отже, можна стверджувати, що збільшення інвестиції в основний капітал призведе до зросту обсягу реалізованої промислової продукції на 7,7145 грн на кожен вкладений гривню, а збільшені на 1% реалізованої інноваційної продукції обсяг реалізованої промислової продукції зростає на 1,1806%.

Використання запропонованого рівняння надасть можливість вибрати найкращий варіант прогнозу для приросту обсягу промислового виробництва за рахунок активізації науково-технічної та інноваційної діяльності промислових підприємств регіонів відповідно до трьох сценаріїв: базового (збереження існуючого рівня змінних X), песимістичного (множина найменших значень змінних X) та оптимістичного (множина найкращих значень змінних X або їх зростання).

Таким чином, до основних обмежень, подолання яких є необхідною передумовою стійкого економічного розвитку машинобудівного комплексу області, слід відзначити: застарілість основних засобів, низький рівень інноваційної активності, недостатній рівень платоспроможності товаровиробника, залежність від широких кооперативних зв'язків, залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках, не ефективна політика щодо амортизації і відтворення капіталу.

Для подолання наведених проблем державною програмою стратегічного розвитку машинобудівного комплексу на період до 2015 року «Розвиток Сумської області на період до 2015 року» передбачено: створення конкурентоздатної наукоємної інтелектуальної продукції, яка користувалась би попитом на зовнішніх і внутрішньому ринках, підтримка і розвиток науково-технічного і виробничого потенціалу, інноваційний напрямок розвитку, оновлення і нарощення основних засобів [4]. Проте слід також звернути увагу на основні недоліки стратегічного плану регіонального розвитку Сумської області: 1) в методичному підході до розробки стратегічного документу як до стратегії, що визначає пріоритетні напрямки й завдання, реалізація яких вбачається у розробці та виконанні відповідних регіональних програм не описані поетапні плани дій щодо реалізації стратегічних та оперативних цілей і завдань, не регламентовані джерела фінансування й механізми реалізації стратегічного плану регіону у визначені терміни; 2) упущення у переліку типового змісту регіонального стратегічного плану такого важливого етапу, як формулювання стратегії розвитку регіону, що негативно позначається на якості розроблених документів; 3) не визначено моделей майбутнього розвитку та сценаріїв імовірних подій.

Висновки. В статті проаналізовано рівень розвитку регіонів України, зокрема Сумської області на основі загальнодержавного показника ВРП розрахованого на душу населення. Відповідно до значення якого вказаний регіон можна віднести до проблемних, під якими слід розуміти території, нездібні самостійно вирішувати свої соціально-економічні проблеми або реалізувати свій високий потенціал, і тому потрібна активна підтримка з боку держави. Внаслідок посилення деструктивних тенденцій машинобудівний комплекс економіки Сумської області на сьогодні вирізняється низьким рівнем розвитку економічного потенціалу та значними інвестиційними ризиками.

Оцінка основних показників діяльності підприємств машинобудівної галузі

Сумської області дозволяє виділити основні обмеження, подолання яких є необхідною передумовою стійкого економічного розвитку машинобудівного комплексу області: застарілість основних засобів, низький рівень інноваційної активності, недостатній рівень платоспроможності товаровиробника, залежність від широких кооперативних зв'язків, залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках, не ефективна політика щодо амортизації і відтворення капіталу. У зв'язку з цим для багатьох підприємств даної галузі стала актуальною проблема розробки стратегії розвитку та впровадження принципів стратегічного управління в умовах, що склалися.

1. Олійник В. Д. Регіональні особливості диференціації економічного розвитку України [Текст] / В. Д. Олійник // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. – 2009. – № 6. – С. 158–164.
2. Люлёв А. В. Особенности и тенденции развития предприятий машиностроительной отрасли [Текст] / А. В. Люлёв // Механизм регулирования экономики. – 2008. – №3, Т. 2. – С. 154–160.
3. Статистичний щорічник Сумської області за 2010 рік [Текст]: статистичні матеріали / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Сумській області ; ред. Л. І. Олехнович. – Суми : Головне управління статистики у Сумській області, 2011. – 671 с.
4. Розвиток Сумської області на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.state-gov.sumy.ua/docs/strat_2007.pdf.

Отримано 06.02.2012 р.

А. В. Люлёв

**Региональные аспекты деятельности предприятий
машиностроительной отрасли Сумской области**

В статье исследовано состояние предприятий машиностроительной отрасли, в частности, проанализирован объем реализованной промышленной продукции, степень износа основных средств, инновационная активность, рентабельность операционной деятельности машиностроительных предприятий. Выделены основные факторы внешней среды негативно влияющие на развитие предприятий машиностроительного комплекса Сумской области.

Ключевые слова: машиностроение, состояние предприятий, кризис, инновация, стратегия, стратегия развития.

O. V. Lyulyov

**The regional aspects of activity of enterprises
of machine-building industry of Sumy region**

In the article the state of enterprises of machine-building industry, in particular, the volume of the realized industrial products, degree of wear of the fixed assets, innovative activity, profitability of operating activity of machine-building enterprises are investigated. The basic factors of external environment negatively influencing on development of enterprises of machine-building complex of the Sumy region are selected.

Keywords: mechanical engineering, state of enterprises, crisis, innovation, strategy, strategy of development.